

ระบบนิเวศกับการวางผังหมู่บ้านพื้นถิ่น ของไทเขินเชียงตุง

Ecology and Layout of Tai-Khoen Villages in Chieng Tung

ศาสตราจารย์เกียรติคุณอรศิริ ปาณินท์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระบบนิเวศและวิถีชีวิต และสภาพของหมู่บ้านกลุ่มชาติพันธุ์ไท ทั้งในประเทศไทย และนอกประเทศไทย ได้พบว่าการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ไทนอกประเทศสามารถให้ความเข้าใจความสำคัญของชุมชน และหมู่บ้านได้แจ่มชัดกว่าในประเทศไทย เพราะชุมชนทุกแห่งยังเก็บรักษาลักษณะดั้งเดิมไว้ได้มากกว่าการนับถือธรรมชาติ และบรรพบุรุษยังคงอยู่อย่างชัดเจน โดยเฉพาะในพื้นที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินเชียงตุง ในบทความนี้เห็นได้ชัดว่า ผังกายภาพ ของหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นแก่นของวัฒนธรรมสามประการ คือ การเคารพในธรรมชาติที่เชื่อมโยงจิตวิญญาณกับระบบนิเวศ การเคารพบรรพบุรุษและเครือญาติ และการพึ่งพาตนเองในระบบของชุมชนที่ยืนอยู่บนขาของตนเอง

คำสำคัญ : หมู่บ้านพื้นถิ่น น้ำเหมืองบ้าน ชุมชนบุพกาล การจัดการน้ำ

Abstract

From comparative study of houses and villages of different Tai ethnic groups in and outside of Thailand with emphasis on the study of cultural ecology, way of life, and physical appearance of the villages, it was found that case studies of the Tai ethnic groups outside Thailand can provide a clearer understanding of the importance of local communities and their villages due to the fact that the majority of them still retained their traditional values. The study of the influence of ecology on the layout of the villages revealed 3 important cultural factors that are the bases of their lives; these are the respect for nature that tightly binds humanity and ecology, the high regards for their ancestors, and the endeavour to create a self-sustaining community.

Keywords: Vernacular village, Village water way, Ancient community, Water management

เหตุใดจึงสนใจศึกษาหมู่บ้านไทเขินเชียงใหม่?

เมื่อกล่าวถึงไทเขินเชียงใหม่อาจมีผู้สงสัยว่าไทเขินในเชียงใหม่ เชียงราย ก็มีทำไมถึงได้สนใจไทเขินเชียงใหม่ ไทเขินในไทย ผังหมู่บ้านและตัวเรือนไทเขินในไทย ไม่ต้องการศึกษาหรืออย่างไร? ตามข้อเท็จจริงการศึกษาไทเขินเชียงใหม่ดำเนินไปหลังจากได้ศึกษาหมู่บ้านไทเขินในเชียงใหม่แล้วหลายหมู่บ้าน อาทิเช่น หมู่บ้านและเรือนไทเขินในอำเภอสันทราย สันกำแพง แม่ริม ดอยสะเก็ด และสันป่าตอง ในจังหวัดเชียงใหม่ การศึกษาไทเขินในเชียงใหม่เป็นการศึกษาเพื่อเปรียบเทียบกับไทเขินในไทย แต่เมื่อได้ดำเนินการศึกษา ค้นคว้า และสำรวจกลับพบว่า การศึกษาค้นคว้าหมู่บ้านและเรือนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทนอกประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นไทลื้อในสิบสองพันนา ไทใหญ่ในไต๋กม ไทดำในเตียนเบียนฟู เขินลาหรือไทเขินในเชียงใหม่ก็ตาม **เราสามารถทำความเข้าใจความสำคัญของชุมชนและหมู่บ้านได้แจ่มชัดกว่าในประเทศไทย** เพราะชุมชนทุกแห่งที่กล่าวข้างต้นยังเก็บรักษาลักษณะแบบดั้งเดิมไว้ได้มาก **การนับถือธรรมชาติและบรรพบุรุษยังคงอยู่อย่างชัดเจน** ชุมชนเหล่านี้โดยเฉพาะไทเขินในเชียงใหม่ ยังถือว่า **หมู่บ้านเปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิต มีร่างกาย และจิตใจ มีขวัญซึ่งเป็นตัวแทนของจิตวิญญาณที่เฝ้าปกปักรักษาคนในหมู่บ้าน** เมื่อมีสิ่งร้ายมาแผ้วพาน มีพิธีสืบชะตาหรือต่ออายุหมู่บ้าน มีพิธีเรียกขวัญของหมู่บ้านเพื่อเป็นพลังให้แก่กลุ่มชน **มีศูนย์รวมของจิตใจร่วมกัน เช่น ศาลปู่ตา ไร่บ้าน เสือบ้าน วิถีชีวิตที่มีความพอเพียงในตนเองอย่างสูงมาก สามารถผลิตอาหารและเครื่องนุ่งห่มได้เองทั้งยังสามารถหากินจากธรรมชาติมีผลิตผลจากการเกษตรที่ทำได้กินเอง** ไม่ได้เอาไปขาย จับปลา เก็บผักผลไม้ และใช้วัสดุสร้างบ้านจากธรรมชาติเมื่อผู้พักที่เวียนกลับไปยังธรรมชาติเป็นวงจรที่พึ่งพาอาศัยกันทุกคน สัตว์ พืช และระบบนิเวศทำให้เห็นได้ชัดเจนว่าวัฒนธรรมที่เป็นแก่นของกลุ่มชาติพันธุ์ คือ

- การเคารพธรรมชาติ เชื่อมโยงจิตวิญญาณกับระบบนิเวศ
- เคารพบรรพบุรุษ เคารพญาติพี่น้อง เคารพครู พระ มีความเกื้อกูลซึ่งกันและกันแม้แต่ต่อผู้มาเยือน
- พึ่งพาตนเองในระบบชุมชนที่ยืนอยู่บนขาของตนเองและแก่นของวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเขินเชียงใหม่ เราสามารถวิเคราะห์ได้จากผังของหมู่บ้านซึ่งสัมพันธ์กับระบบนิเวศ

ความน่าสนใจของผังหมู่บ้าน และระบบนิเวศ

จากการศึกษาพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมไทย (ศรีศักร วัลลิโภดม : 2544) ได้กล่าวไว้ในด้านวัฒนธรรมสิ่งที่สร้างความเหมือนที่ยาวนานและมั่นคงคือภาษา และ

โครงสร้างทางสังคม ซึ่งได้แก่การนับญาติทั้งญาติจริงและญาติสมมติ การแต่งงานและการสืบทอดมรดก (ศรีศักร วัลลิโภดม : 2544:12) ซึ่งพ้องกับการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา : 2543) ที่ว่า.....ชุมชนชาวนาไทยมีความเป็นของตัวเอง โดยเฉพาะทางด้านวัฒนธรรมและสถาบันหมู่บ้านของชาวนาที่มีความแข็งแกร่งมาก อีกทั้งเป็นสถาบันที่เก็บรักษาจิตใจของผู้คนที่ติงาม มีความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2543:11) เช่นเดียวกับการศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจีน (ยศ สันตสมบัติ : 2543) ที่กล่าวถึงวัฒนธรรมของคนไทใหญ่ในไต๋กมที่คนไทภูมิจำในตน มีการนับถืออาวุโสตามอายุแม้ไม่ใช่พี่น้องกันก็จะเรียกว่า “พี่” การแต่งงานมักเลือกคู่ครองในหมู่บ้านเดียวกันทำให้เกิดสังคมเครือญาติ มีพ่อแม่เป็นศูนย์กลางของครอบครัว (ยศ สันตสมบัติ 2543:98-101) มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ซึ่งตรงกับความคิด แนว Solidarity ของปรีดี พนมยงค์ ซึ่งฉัตรทิพย์ นาถสุภา ยกตัวอย่างในการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยว่า.....มนุษย์ทั้งหลายมีพันธะต่อกัน ควรช่วยเหลือกันไม่ใช่แข่งขันกัน (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา 2543:8)

จากการศึกษาแนวคิดทางสังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจของหมู่บ้านไทย ซึ่งเชื่อมโยงระหว่างวิถีชีวิตและระบบนิเวศนี้เอง ทำให้ย้อนกลับมาพิจารณาผังหมู่บ้านไทเขินในเชียงใหม่ และพบว่าผังหมู่บ้านที่ได้ทำการสำรวจภาคสนาม โดยเฉพาะที่หมู่บ้านเหม้า อำเภอฝาง เชียงตุงนี้เป็นตัวแทนของการเคารพธรรมชาติเชื่อมโยงจิตวิญญาณกับระบบนิเวศ เคารพบรรพบุรุษ เคารพญาติพี่น้อง มีความเกื้อกูลกัน และพึ่งตนเองในระบบชุมชนที่ยืนอยู่บนขาของตนเองได้อย่างสมบูรณ์ และเราไม่สามารถค้นพบลักษณะโดดเด่นเช่นนี้ได้อีกแล้วในชุมชนไทเขินในประเทศไทย

รายละเอียดของผังหมู่บ้านเหม้า อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่

บ้านเหม้าเป็นหมู่บ้านขนาดกลางประมาณ 60 หลังคาเรือน ตั้งอยู่ในอำเภอฝางห่างจากเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันตก ลักษณะของผังหมู่บ้านแสดงอย่างชัดเจนถึงความสัมพันธ์แนบแน่นกับระบบนิเวศของบริบทโดยยึดถือน้ำเป็นปัจจัย หลักของการเลือกทำเลที่ตั้งหมู่บ้านน้ำเป็นแม่น้ำสายเล็ก ๆ ที่ไหลรินให้ความชุ่มชื้นแก่พื้นที่หลายหมู่บ้านในเชียงใหม่ ชาวบ้านมักย่ำให้ฟังเสมอว่า “น้ำเขินไหลขึ้นเหนือ”² ซึ่งเหมือนกับเป็นสิ่งแปลกประหลาดมหัศจรรย์ เพราะปกติเรามักพบเสมอว่าแม่น้ำไหลลงใต้ แต่เมื่อพิจารณาภูมิลักษณะของพื้นที่จะพบว่า พื้นที่ตอนเหนือ

ต่ำกว่าทางใต้ทำให้น้ำขึ้นไหลขึ้นไปทางเหนือ น้ำขึ้นส่วนที่ผ่านบ้านหม้าเป็นลำธารสายเล็กแต่ไหลมารวมที่หนองน้ำใหญ่ในหมู่บ้านซึ่งอยู่ติดกับบริเวณวัดบ้านหม้า หนองน้ำนี้ชาวบ้านก็เรียกน้ำขึ้นเช่นกัน น้ำขึ้นสายหลักมีเส้นทางต่อจากหนองน้ำต่อไปยังทิศเหนือ แต่ชาวบ้านหม้าได้ขุดลำเหมืองน้อย^๑ อีกสองสายเพื่อให้ไหลผ่านเข้าไปในหมู่บ้าน นอกจากน้ำขึ้นและเหมืองน้อยสองสายนี้โอบล้อมหมู่บ้านแล้ว ยังมีการขุดบ่อเลี้ยงปลาขนาดใหญ่อีกหลายบ่อในหมู่บ้าน หากพิจารณาผังหมู่บ้านจะเห็นได้ชัดว่าแทบทุกบ้านหรือทุกกลุ่มบ้านสามารถใช้น้ำจากน้ำขึ้นและเหมืองน้อยในการรดพืชผักสวนครัวของตนเองทั้งสิ้น ทำให้พบว่าพื้นที่รอบบริเวณหมู่บ้านจะมีต้นไม้เขียวชอุ่มโอบล้อมหมู่บ้านอย่างหนาแน่น

ภาพที่ 1 แผนผังบ้านหนองอ้อ อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

การศึกษาาระบบสังคมจากหมู่บ้าน

เมื่อพิจารณารูปแบบของการกำหนดตำแหน่งตัวเรือนในผังหมู่บ้าน รูปแบบถนนในหมู่บ้าน รูปแบบของการวางกลุ่มบ้าน จะเห็นได้ชัดจนเห็นว่าระบบของถนนมาที่หลังการวางตำแหน่งบ้าน การเกาะกลุ่มของบ้านมีพื้นที่ส่วนกลางร่วมกันเป็นกลุ่มๆ กลุ่มเล็กบ้านใหญ่บ้าง เรือนที่แยกตัวออกเป็นเรือนเดี่ยวจริงๆ มีเพียงส่วนน้อยประมาณร้อยละ 10^๔ เท่านั้น นอกนั้นจะรวมกันเป็นกลุ่มตั้งแต่ 2 หลัง จนถึงกลุ่มใหญ่สุดประมาณ 6-7 หลัง กลุ่มเรือนน้อยใหญ่ในหมู่บ้านต่างก็มีลานโล่งใช้เป็นพื้นที่ร่วมที่เรียกว่า "ช่วงเรือน" ของกลุ่ม กลุ่มเรือนเหล่านี้จากการสัมภาษณ์พบว่าล้วนเป็นเครือญาติกันแทบทั้งสิ้น

ซึ่งมีทั้งเครือญาติจริงๆ ที่เป็นพี่น้อง ลูกพี่ลูกน้อง เรียงพี่เรียงน้อง ไปจนถึงเครือญาติสมมุติ คือไม่ได้เกี่ยวข้อง เป็นญาติกันจริงๆ แต่อยู่ร่วมกันและนับถือกันเป็นญาติ เรียกขานกันเป็น พี่ ป้า น้า อา ปู่ ย่า ตา ยาย ซึ่งในบางครั้งเครือญาติสมมุติที่มีความเอื้ออาทรต่อกันมากกว่าพี่น้องจริงๆ เสียอีกจากบุคลิกของตำแหน่งกลุ่มเรือน ช่วงเรือน ช่วงวัด ทำให้เข้าใจระบบสังคมแบบเครือญาติอย่างแจ่มชัด และเมื่อคณะวิจัยเข้าไปปฏิบัติงานภาคสนามได้สัมผัสกับสภาพแวดล้อมและสังคมของชาวบ้านหม่า ทำให้เข้าใจถึงระบบสังคมแบบบุพกาลที่ยังคงอยู่กับชาวบ้านหม่าแบบข้ามกาลเวลา คณะวิจัยของเรากลายเป็นเครือญาติสมมุติของชาวบ้านหม่า กลายเป็นพี่น้องลูก หลานที่คุ้นเคยภายในเวลาเพียง 8-9 วัน เหตุผลที่ทำให้ชาวบ้านหม่านับญาติกับคณะวิจัยประการหนึ่งอาจเป็นเพราะเป็นคนไทยด้วยกันแม้จะเป็นไทยต่างถิ่นก็ตาม นับถือศาสนาพุทธเช่นเดียวกัน การทำความรู้จักมักคุ้นเกิดขึ้นเริ่มแรกจากวัดบ้านหม่า ซึ่งคณะผู้วิจัยเข้าไปสังเกตการบวชลูกแก้ว เข้าไปไหว้พระ ทำบุญในโบสถ์ ลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมนี่เองที่เป็นปัจจัยให้การนับญาติเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว การพูดคุยชวนกันไปบ้าน ไปนั่งพับเพียบบนเรือน เข้าเยี่ยมห้องต่างๆ ในเรือน ทำให้ญาติสมมุติเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็ว นอกจากระบบเครือญาติที่สังเกตได้จากผังหมู่บ้านแล้ว ยังพบศูนย์รวมของความเชื่อและขวัญของชาวบ้านหม่า 3 แห่งในผังหมู่บ้าน แห่งแรกคือวัดบ้านหม่า ซึ่งมีโบสถ์เล็กๆ อยู่ปากทางเข้าวัด โบสถ์วัดบ้านหม่าเป็นโบสถ์ขนาดเล็ก รูปทรงแบบโบสถ์พื้นบ้าน สะอาดเรียบง่าย หลังคาจั่วซ้อน 2 ชั้นต่อด้วยหลังคาปีกนกครอบด้าน ตัวโบสถ์ตั้งบนฐานสูงประมาณ 1.20 เมตร มีมุขทางเข้าด้านหน้าที่เป็นหลังคาจั่วซ้อน 2 ชั้น ด้านหน้าโบสถ์มีลานทรายขนาดใหญ่ที่ชาวบ้านใช้เป็นที่พักประกอบกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันในช่วงเทศกาลสำคัญ ในบริเวณวัดมี “ไฉวัด” อยู่ทางทิศตะวันตกของโบสถ์ และมีวิหารขนาดใหญ่ซึ่งใช้เป็นอาคารอเนกประสงค์ อีก 2 หลัง วิหารนี้หลังหนึ่งใช้แทนศาลาการเปรียญ และกุฏิ ลูกแก้วที่บวชหลายสิบองค์จะอยู่และเรียนหนังสือที่วิหารอเนกประสงค์นี้ตลอดช่วงเวลาของการบวชซึ่งส่วนใหญ่เป็นตลอดช่วงเวลาของโรงเรียนปิดเทอมใหญ่ ถึงแม้วัดบ้านหม่าจะอยู่ติดกับน้ำเขิน แต่ในวัดยังมีบ่อน้ำขุดเพื่อใช้อุปโภคอีกบ่อหนึ่ง เพื่อใช้อาบ และซักล้างศูนย์รวมความเชื่ออีก 2 แห่งในหมู่บ้าน คือ “ไฉบ้าน” หรือ “เทวดาบ้าน” ซึ่งเปรียบเสมือนศาลบรรพบุรุษของหมู่บ้านตั้งอยู่กลางหมู่บ้านใต้ต้นไม้ใหญ่ “เทวดาบ้าน” นี้ ชาวบ้านเชื่อว่าจะปกป้องคุ้มครองให้พ้นภัยอันตรายทั้งปวง จะมีการเช่นสรวงบูชาปีละ 2 ครั้ง เพื่อความเป็นสิริมงคลของหมู่บ้าน นอกจากไฉบ้าน หรือ “เทวดาบ้าน” แล้วชาวไทเขินเชิงตุงมีความเชื่อ

เช่นเดียวกับไทเขินเชิงใหม่ คือการสักการะ “ต้นไม้ใหญ่” ในหมู่บ้านซึ่งในผังหมู่บ้านหม่าบริเวณเริ่มน้ำเขินจะเห็นต้นไม้ใหญ่เด่นชัด ต้นไม้นี้ชาวบ้านหม่าถือว่ามีรุกเทวดาที่คุ้มครองหมู่บ้านสถิตย์อยู่ เมื่อเกิดภัยอันตราย มีการเจ็บป่วยชาวบ้านจะมาทำพิธีสืบทะตาคาที่ต้นไม้ “ไฉวัด” หรือ “เทวดาวัด” “เทวดาบ้าน” และต้นไม้สืบทะตาคานี้เป็นสื่อกลางที่ทำให้เข้าใจถึงการมีชีวิตของหมู่บ้าน มี “ขวัญ” มี “วิญญาณ” ที่เชื่อมโยงกับระบบนิเวศ

ภาพที่ 2 น้ำเขิน และต้นไม้ใหญ่ของหมู่บ้าน

ภาพที่ 3 เหมืองน้อยต่อน้ำเขินตัดเข้าในหมู่บ้าน

ภาพที่ 4 โบสถ์วัดบ้านหม่า

ภาพที่ 5 เทวดาบ้านของหมู่บ้านหม้า

ภาพที่ 6 เทวดาวัด

ภาพที่ 7 ช่วงบ้าน

ภาพที่ 8 ช่วงเรือน

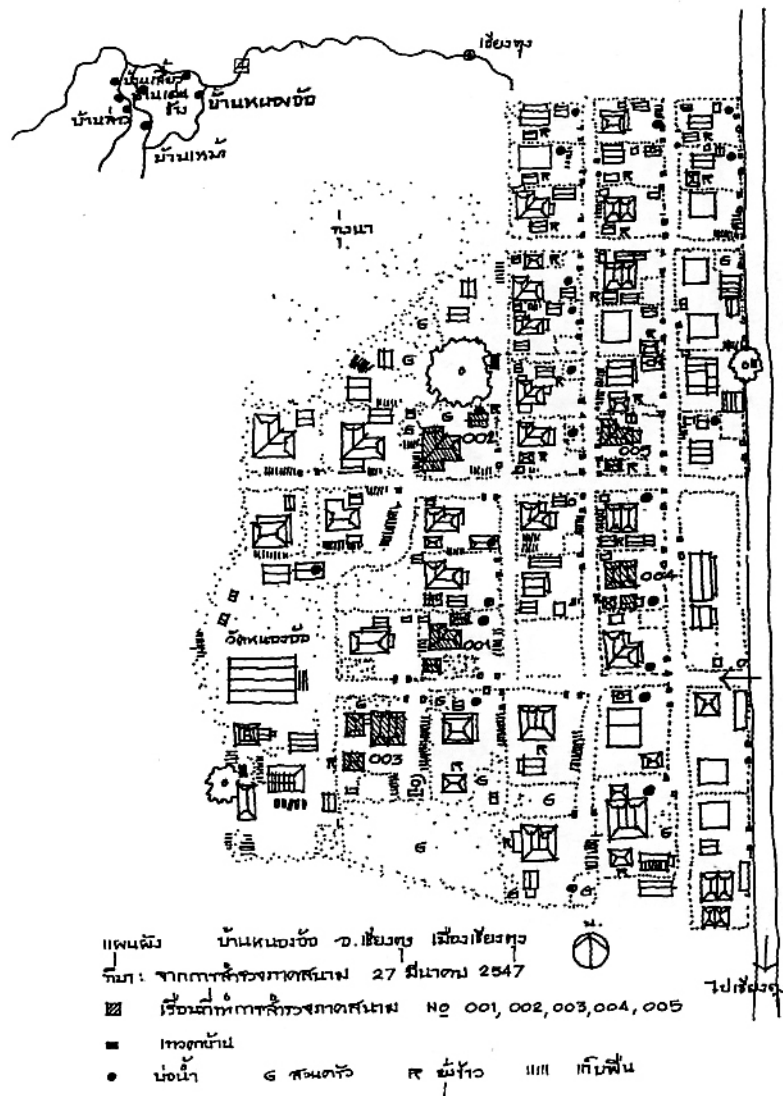
การศึกษากระบวนการจัดการน้ำที่สัมพันธ์กับระบบนิเวศจากผังหมู่บ้าน

เมื่อพิจารณารายละเอียดของผังหมู่บ้านหม้า จะพบการจัดการน้ำเพื่อการดำรงชีวิตที่แยกเป็น 2 ระบบ คือ น้ำเพื่อการเกษตรกรรม และน้ำใช้ในครัวเรือนจากรูปลักษณะของผังหมู่บ้านพบว่า พื้นที่เกษตรกรรมของหมู่บ้านอยู่ล้อมรอบกลุ่มเรือนในหมู่บ้าน น้ำเพื่อการเกษตรหลัก คือ น้ำเขื่อนน้ำเหมือง บ้าน และเหมืองน้อย ที่แทรกซึมและโอบล้อมหมู่บ้าน แหล่งน้ำเหล่านี้ทำหน้าที่ 2 อย่าง อย่างที่ 1 คือเป็นแหล่งน้ำที่ใช้กับสวนครัวและพืชพรรณในผังบริเวณเรือน ซึ่งชาวบ้านได้รดต้นไม้และสวนครัว ส่วนอย่าง ที่ 2 คือเป็นลำรางระบายน้ำฝนจากหมู่บ้านสู่ไร่นาที่อยู่ล้อมรอบบริเวณสำหรับน้ำใช้ในครัวเรือนนั้น หากพิจารณาผังหมู่บ้านจะพบว่าทุกครัวเรือนมีบ่อน้ำที่ขุดไว้ใช้ที่ชาวบ้านเรียกว่า “น้ำบ่อ” และ “น้ำบ่อต่อ” “น้ำบ่อ” เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับอาบ ซักล้าง และเลี้ยงสัตว์ สำหรับน้ำที่ระบายจากการใช้งานต่างๆ จะไม่ไหลลงสู่ลำเหมือง หรือเหมืองน้อย แต่จะไหลลงสู่สวนครัวของแต่ละครัวเรือน จากการศึกษาผังหมู่บ้านหม้า เชียงตุง จะเห็นได้ว่าระบบนิเวศมีอิทธิพลต่อการวางผังหมู่บ้าน และวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างเอกอุพบการเคารพธรรมชาติและการเชื่อมโยงจิตวิญญาณกับระบบนิเวศ พบระบบของเครือญาติที่เคารพบรรพบุรุษญาติพี่น้องมีความเกื้อกูลกันและพึ่งตนเองในระบบชุมชนที่พอเพียง

เมื่อระบบนิเวศสิ้นความหมายผังหมู่บ้านจะเป็นอย่างไร?

หมู่บ้านหม้า เป็นหมู่บ้านที่มีอายุการสร้างเกินกว่า 100 ปี ที่ความต่อเนื่องของการดำรงชีวิต คนก่อนหมู่บ้านที่เกิดขึ้นนี้ มีญาติพี่น้องอยู่ที่นี่ มีระบบการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมที่ยืนหยัดข้ามกาลเวลา แต่ก็มีคำถามว่า เมื่อระบบนิเวศสิ้นความหมาย ผังหมู่บ้านจะเป็นอย่างไร? หมู่บ้านใหม่ที่อายุอยู่ในช่วง 20-30 ปี ส่วนใหญ่เป็นหมู่บ้านที่ผู้คนจากต่างถิ่น

เข้ามาปักหลักทำมาหากินใหม่ หรือผู้คนจากถิ่นเดียวกัน พบปัญหาเกี่ยวกับสภาพน้ำท่วม ไม่มีวิถีทางแก้ปัญหาด้วยระบบใดๆ ของรัฐ ทำให้ชาวบ้านแก้ปัญหาด้วยการย้ายถิ่นที่อยู่ให้พ้นน้ำท่วม ซึ่งหมายถึงย้ายจากที่ลุ่มไปอยู่ที่ดอน ตัวอย่างหมู่บ้านลักษณะนี้ได้พบที่บ้านหนองอ้อ อำเภอเชียงตุง เมืองเชียงตุง บ้านหนองอ้อเป็นหมู่บ้านใหม่ อายุประมาณ 20 ปี ชาวบ้านย้ายมาจากที่เดิมใกล้ลำน้ำ แต่พบปัญหาน้ำท่วม จึงตัดสินใจย้ายมาอยู่ติดทางหลวงสายหลัก จากการศึกษาผังหมู่บ้านพบว่า เป็นหมู่บ้านแบบทันสมัย ที่วางระบบถนนแบบตาราง เรือนแต่ละเรือนกันรั้วเฉพาะของตัวเอง ทุกเรือนชุด “น้ำบ่อ” ไม่มีลำน้ำหรือน้ำเหมืองบ้านเข้าหล่อเลี้ยงพืชผักสวนครัว แต่ยังมีศูนย์รวมความเชื่ออยู่ที่วัดหนองอ้อม มีเทวดาวัดโนบริเวณวัด มีเทวดาบ้านอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่กลางหมู่บ้าน

ภาพที่ 9 แผนที่บ้านหนองอ้อ (ใหม่) อำเภอเชียงตุง

จากการศึกษาผังบริเวณกับระบบนิเวศของบ้านหม้า และบ้านหนองอ้อจะพบความต่างของระดับความสำคัญของระบบนิเวศกับการวางผังหมู่บ้านซึ่งเป็นผลอย่างยิ่งต่อระบบสังคมและคุณภาพชีวิต จากการสังเกตการณ์สัมภาษณ์และการสำรวจทางกายภาพได้พบว่า บ้านหม้าที่ยังคงยึดติดกับระบบนิเวศและภูมิปัญญาดั้งเดิมมีแนวโน้มในการคงอยู่และมีคุณภาพของชีวิตทั้งกายภาพและชีวภาพเหนือกว่าบ้านหนองอ้ออย่างมากมาย ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายสำหรับทางเลือกของผังบ้านหนองอ้อ(ใหม่) ที่ดูเสมือนว่าประสบผลสำเร็จในการแก้ปัญหา น้ำท่วม แต่สูญเสียคุณภาพชีวิตของผู้คนทั้งกายภาพชีวภาพและวัฒนธรรม

เชิงอรรถ

1. ชาวไทเขินเชียงตุงไม่เรียกชื่อแม่น้ำเหมือนกับไทเขินในไทย แต่จะตัดคำว่าแม่ออกเหลือคำเรียกขานสายน้ำต่างๆ เป็นเพียง น้ำเขิน น้ำหลาบ เท่านั้น
2. จากการสัมภาษณ์ ยายคำแดง อายุ 80 ปี บ้านเลขที่ 30 บ้านหม้อ เชียงตุง เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2547 ยายเล่าขานถึงน้ำเขินที่หล่อเลี้ยงหลายหมู่บ้าน และน้ำเขินส่วนที่ผ่านบ้านหม้อด้วยความรู้สึกรักที่กตัญญูรู้คุณต่อน้ำเขินเป็นอย่างยิ่ง
3. ลำเหมือง คือ ลำรางสาธารณะที่ชาวบ้านขุดต่อจากลำน้ำธรรมชาติ หรือฝายน้ำล้นเข้าสู่พื้นที่อยู่อาศัย เหมืองน้อย คือ ลำรางขนาดเล็กที่ขุดผ่านหมู่บ้าน
4. จากการสังเกตการณ์ในการสำรวจ พบว่าในจำนวนประมาณ 60 หลังคาเรือน มีเพียง 6 หลังที่แยกเป็นเอกเทศจริงๆ นอกนั้นล้วนแต่เป็นกลุ่มเรือน มีช่วงเรือนเล็กใหญ่อยู่ระหว่างกลุ่ม
5. “ใจวัด” หรือ “เทวดาวัด” คือศาลประจำวัดซึ่งถือว่าเป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำวัด ซึ่งจะคุ้มครองป้องกันภัยให้แก่วัดและผู้บำเพ็ญบุญ มักประดิษฐานอยู่ใต้ต้นไม้ใหญ่ในวัด
6. “น้ำบ่อ” คือ บ่อน้ำที่ขุดไว้ใช้ในครัวเรือน
7. “น้ำบ่อต่อ” คือ น้ำที่ถ่ายเทจากบ่อขุดด้วยบั้งแบบโยก เพื่อนำไปใช้งาน ส่วนใหญ่ใช้กับตอม่น้ำ หรือห้องอาบน้ำที่โยกน้ำจาก “น้ำบ่อ” เข้าไปยังที่ขังน้ำโดยผ่านกรรมวิธีการกรองน้ำด้วยทรายหยาบและทรายละเอียด

บรรณานุกรม

- ทวี สว่างปัญญญา. 2527.ตำนานเมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: แผนกอนุรักษ์และเผยแพร่วรรณกรรมล้านนา ธรรมสถาน.
2533. พงศาวดารเมืองเชียงใหม่. (พิมพ์แจกเป็นบัตรปลีงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าแม่ทิพวรรณ ณ เชียงตุง ณ วัดสวนดอก 27 มกราคม 2533).
- ประชัน รักพงษ์. 2537. "ตลาดนัดเมืองเชียงใหม่" ใน เรื่องเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: สุริวงศบุคเซ็นเตอร์, หน้า 57-66.
- ประเสริฐ ณ นคร และ คำปวง ตัญเชียว. ม.ป.ป. ตำนานมูลศาสนา เชียงใหม่-เชียงใหม่. (เอกสารวิชาการสมาคมประวัติศาสตร์).
- พรรณเพ็ญ เครือไทย. 2537. "เรื่องเมืองเชียงใหม่ จากข้อมูลไทเขิน" ใน เรื่องเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: สุริวงศบุคเซ็นเตอร์, หน้า 83-94.
- สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ. 2537. ดอยตุง-เชียงใหม่. กรุงเทพฯ: สุริวงศบุคเซ็นเตอร์.
- อนาโกล โรเจอร์เบิ้ลติเยร์. 2537. คำวกลอนขอเชียงใหม่. เชียงใหม่: โรงพิมพ์เมือง.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. 2537. "เล่าเรื่องเมืองเชียงใหม่ เมืองพยากและเมืองเลน" ใน เรื่องเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพฯ: สุริวงศบุคเซ็นเตอร์, หน้า 62-66.
- Anatole – Roger Peltier. 1998. Chiang Tung and Its Culture. Chiang Mai. n.p.: Wat Tha Kradas.
- Alton L. Becker & Others. 1981. The Padaeng Chronicle and Jengtung State Chronicle Translated. MI: The University of Michigan.